

Vrouwelijke helden: een contradictio in terminis?

Geraldine Reymenants - Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen

De thematiek, of beter: de problematiek, van vrouwen en heldendom kan vanuit verschillende invalshoeken worden benaderd. In deze bijdrage zal worden toegespitst op de normatieve beeldvorming van heldendom en de onzichtbaarheid van vrouwelijke helden die daaruit resulteert.

1. Heldendom is gegenderd.

De klassieke 'heros' is krachtig, sterk, moedig en vecht alleen. Hij verricht zijn daden in de publieke ruimte, op het slagveld, in de politieke arena, in de diplomatie. Hij strijdt voor het 'goede' en tegen het 'kwade'; hij zet zijn leven op het spel voor God, vaderland of een ander 'hoger belang'.

In een gegenderde maatschappij waarin het onderscheid tussen vrouwelijk en mannelijk, hoewel veranderlijk in tijd en ruimte, steeds (in meer of mindere mate) aanwezig is, belemmert een dergelijke stereotiepe voorstelling van helden, hun daden en hun eigenschappen de toetreding van vrouwen tot het heldendom. 'Echte' helden belichamen zogenaamd mannelijke kenmerken.

'Vrouwelijke' eigenschappen, zoals zorgzaamheid, empathie, bescheidenheid, zijn in die visie ongeschikt om heldendaden te verrichten. Tegelijk beschikken vrouwen doorgaans niet over de (mannelijke) eigenschappen die een held nodig heeft. Bovendien waren (zijn) het huishouden en het gezin, waartoe de bewegingsruimte van vrouwen zich lang beperkte, niet de meest geschikte voedingsbodem voor het ontplooiën van grootse heldendaden met een maatschappelijke impact, maar kunnen ze enkel het toneel vormen voor kleinere, alledaagse activiteiten die slechts het leven van enkelingen (in het bijzonder de kinderen) beïnvloeden.

Hoewel de held per definitie mannelijk is, zijn er wel degelijk (historische) voorbeelden van heldinnen. De mannelijke held blijft echter de norm, waaraan de vrouwelijke held wordt aangepast of afgetoetst. Vrouwen zijn heldinnen geworden omdat ze, net zoals helden, onverwachte dingen deden, niet-benutte kansen zagen, veranderingen in gang zetten. Maar daarvoor doorbraken ze vaak de aan hen toegeschreven genderrol, en namen ze (tijdelijk) 'mannelijkheid' aan: de rol die ze speelden, hun handelingen, houding, overtuigingen, zelfs de manier waarop ze zich kleedden, waren 'mannelijk'. Hoewel de heldinnen als dusdanig werden erkend, problematiseerde net deze 'mannelijkheid' hun aanvaarding: ze moesten uitzonderingen blijven; het was immers niet de bedoeling dat alle vrouwen hun voorbeeld gingen navolgen.

2. De (on)zichtbaarheid van vrouwelijke helden en heldendaden.

De herinnering aan vrouwelijke helden wordt enerzijds beïnvloed door het heersende vrouw-/manbeeld. In monumenten en gedenktekens uit zich dat bijvoorbeeld in een eenzijdig benadrukken van mannelijke activiteit (de onbekende soldaat) en vrouwelijke passiviteit (het vrouwelijke slachtoffer, de lijdende moeder). Dit doet onrecht aan zowel mannelijke (burger)slachtoffers als vrouwelijke actoren.

Anderzijds leidt de gegenderde visie op helden ertoe dat alternatieve vrouwelijke heldendaden niet worden (h)erkend, omdat ze niet passen in het normatieve heldenbeeld. De heldendaden die zich afspelen buiten de publieke arena, die niet resulteren uit kracht en vechtlust in fysieke zin, worden niet gezien, of worden niet geïnterpreteerd als heldhaftig.

Dit wordt in de hand gewerkt door het feit dat de herinnering doorgaans werd geconstrueerd door mannen. Mannelijke historici, kunstenaars, schrijvers hebben bepaald wat waard is om te worden herinnerd; mannelijke 'gatekeepers' hebben de helden en de heldendaden geselecteerd. Ze baseerden zich daarvoor in eerste instantie op hun eigen ervaringen, voorkeuren, wensen, en boetseerden een mannelijk ideaalbeeld van heldendom.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de vele naslagwerken, biografische woordenboeken en websites over 'uitzonderlijke vrouwen' of heldinnen vaak worden samengesteld door vrouwelijke auteurs. Maar even belangrijk voor het zichtbaar maken van vrouwelijke helden was een veranderend historiografisch paradigma, waarbij een eenzijdige focus op politieke, militaire en kerkelijke geschiedenis werd verbreed naar culturele en sociale geschiedenis en de verkenning van de privésfeer, waarin vrouwen lang verborgen waren gebleven.

3. Het belang van vrouwelijke helden.

De constructie van helden heeft een specifiek doel: ze dienen om volkeren en naties hechter te maken en om interne conflicten te doen vergeten. Ze weerspiegelen iets van de eigen zoektocht van een samenleving of een individu. Helden belichten de wensbeelden van een bepaalde cultuur. Ze overstijgen de doorsneemings, maar blijven voldoende alledaags en herkenbaar om de medemens uit te dagen om hem/haar na te volgen.

Mannelijke helden en de eigenschappen die ze belichamen zijn normatief en universeel, en zijn dus voor zowel mannen als vrouwen herkenbaar en navolgbaar. Toch hebben vrouwen nood aan vrouwelijke voorbeelden waarmee ze zich kunnen identificeren, aan heldinnen waaraan ze zich kunnen afmeten, aan roemrijke levensverhalen waarin ze in hun fantasie kunnen wegvluchten – zelfs al zullen slechts weinigen eenzelfde levenskeuze als de door hen bewonderde heldinnen maken.

In een politieke context worden vrouwelijke heldinnen dan weer als strategie gebruikt. Vanaf het begin van de 20ste eeuw kadert de cultus van beroemde vrouwen steeds meer in de strijd voor vrouwenrechten. De bijdrage van (uitzonderlijk) vrouwen aan de opbouw van de natie wordt gebruikt om burgerrechten voor alle vrouwen te eisen.

4. Een alternatieve visie op heldendom.

Het in vraag stellen van de normatieve beeldvorming van heldendom nodigt uit om de focus te verbreden van het individu naar het collectief.

Als in de militaire en politieke geschiedenis vrouwen doorgaans geen strijder mochten/konden zijn, niet werden uitverkoren om heldhaftige opdrachten te vervullen en dus quasi uitgesloten waren van het heldendom, dan hebben ze vaak wel een belangrijke bijdrage geleverd aan de heldendaden van mannen: als helpster of beschermster van de mannelijke held, als oorzaak van de strijd waarin de heldendaad werd verricht, als 'trofee' waarom werd gestreden, De mannen zouden dus geen held hebben kunnen zijn in afwezigheid van deze vrouwen.

Op hun beurt worden sommige daden net 'groots' omdat ze met velen werden verricht; de heldendaad is het resultaat van een collectieve actie. De kracht van de massa als alternatief voor de moed van het individu.